

ידועים וכתבי יד מוסיקליים של קומפוזיטורים קלאסיים כבאך, בטהובן, מוצארט, ברהמס ועוד. ב-1924 החליט מורגן הבן לפתוח את הספרייה העשירה לציבור. זהו המוזיאון הספרותי ביותר בניו יורק. שכבר הציג תערוכות מרתקות של כתבי יד, מסמכים וצילומים מקוריים, של סופרים כמו אדגר אלן פו וג'ין אוסטין.

כש"הנסיך הקטן" יצא לאור ב-1943, פ.ל. טראברס, מחברת ספרי מרי פופינס, כתבה ב"ניו יורק הרלד טריביון", "למה להתאבל על האחים גרים כשעדיין אפשר לשמוע סיפור כזה משפתיים של טייסים וכל מי שמנווט על פי הכוכבים?"

(התערוכה תימשך עד 27 באפריל.)

■ ■ ■

תמר סתר

תלישות לעולם חוזרת

על "הבית אשר נחרב" מאת ראובן נמדר, כנרת זמורה ביתן, 2013, 535 עמ'

הרומן "הבית אשר נחרב" מתאר את היטלטלותו של גיבורו, אנדרו כהן, מרצה בכיר לתרבות השוואתית

באוניברסיטת ניו יורק, בין השפעותיו של מקורותיו הקדומים ככהן ובין אורח חייו המודרני, ומעלה מחדש לתוך הספרות העברית קונפליקטים שאפיינו את מסורת התלוישים של ראשית המאה העשרים. הכוח היהודי-דתי שמתפרץ בגיבור הרומן מתנגש עם אורח החיים הקפיטליסטי-מודרני באופן כה אלים, עד כדי כך שלקראת סופו, לא ברור אם אנדרו יצליח להמשיך לתפקד כמרצה בכיר שמקיים קשרים חברתיים עם סביבתו, ולא ייהפך לתימהוני שחי בשולי החברה.

אחת מהפריזמות האפשריות להתבוננות ברומן היא פריזמת התלישות כפי שהופיעה בספרות העברית של תקופת התחייה: 'אנדרו כהן כתלוש שנות האלפיים'. על פניו סיפורו הוא סיפור ההצלחה הגדול ביותר של הנאורות,

מתעקשת להוכיח ש"הנסיך הקטן" הוא סיפור ניו יורקי. לא רק שהספר ראה אור לראשונה בניו יורק (1943), שלוש שנים לפני שראה אור בפריז, אלא מתחילתו ועד סופו הוא נוצר בניו יורק. ומה עוד שזו הייתה אמריקאית, אליזבט ריינאל, ידידתו של סינט אקזופרי שהגתה את הרעיון. היא ראתה את השירבוטים שנהג לשרבט ובמרכזם ילד קטן, ויעצה לו לכתוב ספר ילדים. השאר זה כבר הסטוריה. בעלה, שהיה מו"ל, ושותפו, הוציאו את הספר לאור באנגלית ובצרפתית, למרות שהספר יצא לאור בצרפת רק אחרי המלחמה. זמן קצר אחרי שהספר ראה אור בניו יורק, חזר סינט-אקזופרי לאירופה כטייס מודיעין ולא שב מהטיסה שהיתה אמורה להיות הטיסה האחרונה שלו. במשך שנים חיפשו את שרידי גופתו ולא מצאו דבר. שישים שנה מאוחר יותר מצאו כמה שרידים מהמטוס, ורק בשנת 1998 נמצא צמיד הכסף שלו, חבוי ברשת דייגים שנמשחה מהים ליד חוף מרסיי. על הצמיד, המוצג בתערוכה, חרוטים שמות שני המו"לים האמריקאים שלו. אך הוא לא הספיק לראות את ספרו כובש ארצות ולשונוות: הספר תורגם לכ-250 שפות ודיאלקטים, וכל שנה נמכרים ממנו 1.8 מיליון טפסים.

סינט אקזופרי, שהיה כידוע טייס בחיל האוויר הצרפתי, הגיע לניו יורק עם אשתו בסוף שנת 1940, לאחר שצרפת נפלה בידי הנאצים. אך באפריל 1943, נקרא לחזור אל הפלוגה שלו בחיל האוויר הצרפתי. לפני שעזב את ניו יורק, הוא "השליך" – לפי הכיתוב בתערוכה – שקית נייר מקומטת על השולחן הקדמי של שני המו"לים שלו. בשקית היו 140 דפים של כתב היד המקורי יחד עם רישומים. 25 דפים מהם מוצגים בתערוכה, כתובים בכתב יד קטן וצפוף, מלאים מחיקות ותיקונים. על הדפים נראית בברור חותמת מים: "מיוצר בארצות הברית". בכתב היד המקורי נראה שסינט אקסופרי מחק פיסקאות שלמות ובהן פגישות נוספות של הנסיך הקטן על כדור הארץ. בנוסף, הוא מחק שמות של מקומות כמו רוקפלר סנטר או לונג איילנד ולכוכבים נתן מספרים. השם היחיד שנשאר בספר הוא מדבר סהרה. הספר נעשה מופשט יותר ותאם את הסתכלותו מגבוה של טייס שעניו מקיפות מרחבים, והוא מרחף ולפעמים מתנדנד בין שמיים וארץ, לפעמים הוא בשמיים, לפעמים על הארץ, כמו הנסיך הקטן.

מוזיאון מורגן, Morgan Library ליתר דיוק, ספריית מורגן ומוזיאון, בשדרת מדיסון ורחוב 37, בלב ליבה של ניו יורק, נמצא במבנה מקסים בסגנון הרנסאנס האיטלקי. הוא נבנה ב-1902-6 כספרייה פרטית של איש הפיננסים פיירפו מורגן, אספן של כתבי יד מאוירים, רישומים של ציירים

מסמך תרבותי שמעיד על יחסי הכוחות בחברה בצורה המובהקת ביותר. יש משהו אנכרוניסטי במומחה עולמי לתרבות השוואתית שמגיב בכזאת השתאות ואי אמון לנוכח קטעי המין המוסרטים שמוצגים בפניו:

קולות צחוק רמים, אימים תקפו את עור התוף של אנדרו – הפסקול הקדים כנראה את הסרטון, והצחוק הקדים את האקט הקומי: הנערה, שפניה היו עד כה מכוסות מעין המצלמה קישתה פתאום את גבה כמו סוסה סרבנית, זקפה את ראשה והביטה ישר אל תוך העדשה, מחייכת אליה חיוך מוגזם, היסטרי, שלא ברור מה היא מתכוונת להביע באמצעותו – חיוך שנראה יותר כמו עווית בלתי רצונית מאשר הבעה של רגש אנושי. היא באמת הייתה יפה, יפה מאוד – יופי שהעין הרומנטית הייתה טועה לראות בו יופי רוחני, טהור. אבל עיניה היו מזוגגות לגמרי והעווית המזוהה שנשארה מקובעת על פניה גרמה להן להיראות כמו מסכת קרנבל גרוטסקית יותר מאשר פרצוף אנושי. (עמ' 334-335)

אך התבוננותו גם מעוררת הזדהות: המבט הראשוני, הילדי, הלא מוגן, שנחמץ לנוכח ערפול החושים שתובע הפורנו, על ההתבהמות הלא אנושית שבו, והטמטום שנשפך לכל עבר, מכשיר כל אלימות שהיא, ומשתף את הצופה והשחקנים במחול של רשעות מגרה. קטע הפורנו הופך גם הוא לחיון אפוקליפטי, אחד משרשרת ארוכה של חזיונות שמציפים אותו. בעקבות הצפייה בפורנו, ולראשונה אצל אנדרו, המגרה הופך למאיים, השותפות בהתעללות המינית דרך הצפייה הופכת למבע של אמפטיה, והגסות מתרגמת לפיזיות. אנדרו מתעמת עם המורכבות האנושית הלא מחמיאה שמכילה קונפליקטים וסתירות עד בלי סוף.

מורכבות זאת מובילה גם לטשטוש הזהויות בחייו: המרחב שדרכו הוא נכנס לעולם הדתי הוא הנשיות. סימנים שנחשבים לנשיים מתחילים להופיע על גופו ועל נפשו: שפתיו מתחילות להראות לו נשיות, הוא מתקשה להטיל את מימיו בעמידה והוא נמשך לגבר צעיר במלתחות של חדר הכושר. התיאוריות המגדריות העכשוויות לא נותרות עבורו בגדר ידע אקדמי רחוק ולא מאיים, אלא הן נחוות על בשרו באופן הכואב ביותר. שמו של אנדרו גם יכול להיקרא כקיצור של השם אנדרוגינוס, המורה על אדם בעל שני איברי מין, וכך קורה שהגבר המטרוסקסואל הכובש הופך לאדם שזהותו המינית מעורערת.

חלמו הרטוב של כל משכיל יהודי שישב באירופה במאה התשע-עשרה, וייחל להתערותם המוחלטת של היהודים בסביבתם המערבית: אנדרו כהן השתלב למופת בתרבות האמריקאית, ורָאָה ניצחת לכך היא שהוא במעמד של מי שהוסמך לחקור את תרבותה; הוא מוזמן לאירועים התרבותיים הנחשבים ביותר בעיר והוא אחד מקובעי הטעם המרכזיים בה.

אידיליה זו מתערערת בהדרגה ברומן עם הופעת חזיונותיו 'הכהניים' שמובילים להעלאתו מהאוב של השד 'התלושי', שממקמו מחוץ למרחב המצליחני האמריקני, ואני אפרט שתי דוגמאות מרכזיות לכך: אן לי, חברתו, הופכת לטמאה עם הופעת הווסת שלה, כשמלכתחילה תחושת אי הכשרות, על מובניה הרבים ולא רק היהודיים, עומדת בבסיס קשרם: היא סטודנטית שלו לשעבר, גילה מחצית משלו, והיא לא יהודייה. אי הכשרות הזאת מובילה למגע המענג עמה, שהופך לכושל ונרפה עם התגברות חזיונותיו. בנוסף לכך, הבשר הלא כשר שמוגש בערב הפתיחה המושחת והראוותני של אחד מהמוזיאונים הרבים בעיר, מאיים להכניעו כליל, ודירתו הניו-יורקית האופנתית הופכת לזירת פולחן מבודדת ומהפנטת.

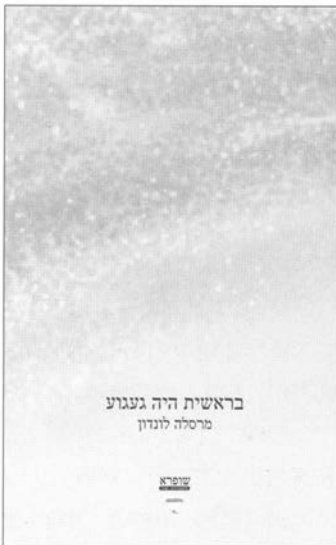
בתחילתו של הרומן נדמה לנו שאנדרו, ואיתו התרבות היהודית האמריקאית בכללה, הצליחו ליישב את הסתירות שנמצאות בבסיס הווייתם של התלושים, שהמשיכו ללוות את היהודים האמריקאים גם במרוצת המאה העשרים (חשבו רק על ההבדל האבולוציוני האדיר שבין אנדרו כהן ובין אלכסנדר פורטנוי של פיליפ רות', הנוירוטי והמיוסר, שלא בכדי מוזכר ברומן). לעומתם, אנדרו אינו קרוע בין החברה המערבית ובין יהדותו, אלא משלב באופן מופלא בין השניים, כאילו מעולם לא היה קיים קונפליקט ביניהם.

עם התקדמותו בקריאת הרומן, אנו מגלים שגיבורו לא מסוגל להיות כל-אמריקני, מאחר שהדי.אנ.איי הקדום שלו לא נותן לו מנוח. זאת על אף ניסיונו הכן להתנער משורשיו, לא רק היהודיים, אלא גם המשפחתיים-פרבריים, דבר שבא לידי ביטוי בהחלטתו לעזוב את הבית שבפרברי העיר, ובבריאתו את עצמו מחדש כרווק עולז וכגבר צעיר שאינו מזדקן ומתקרב אל המוות. דווקא דרך המשבר התיאולוגי החריף שהוא חווה הוא נכנס לרזי התרבות האמריקנית-מערבית שמקיפה אותו, כמו גם למעמקי היהדות, ומביט אליהם במבט אמיץ ומפוכח.

בעקבות השינוי שחל בו, הוא כואב לראשונה את אלימותה של תרבותו ובריזמנית מתענג עליה. לכן הוא מזועזע עד עמקי נשמתו כשהוא צופה בקטעים הפורנוגרפיים האינטרנטיים,

שירתו של הסובייקט

על ספרה של מרסלה לונדון, "בראשית היה געגוע", הוצאת שופרא לספרות יפה, 2013

שירתה של מרסלה לונדון היא חגיגה מופלאה של הסובייקט. האני השר נמצא בלב-ליבו של כל שיר. הוא מקור הולדתו של הדימוי או הסמל, המוקד דרכו מצטיירת ובו משתקפת הממשות, והוא המצוי ביחסי האצלה או התמזגות עם הממשות. בשיר הראשון בספר, "אוניות בירושלים" כבר

כותרת השיר מבהירה, כי מדובר בשיר סובייקטיבי. הרי אין ים ואוניות בירושלים. והנה, מרסלה כותבת "כשעמדתי בנמל הבניינים / ראיתי אוניות בירושלים / אורותיהן כפרחי חורף מאוחרים."

"כשעמדתי בנמל הבניינים" הוא תיאור זמן הבנוי על דימוי, "נמל הבניינים" ממנו מופיעות בדמיון אוניות בירושלים. אחרי כן בא עוד דימוי, "אורותיהן כפרחי חורף מאוחרים", המשיב אותנו אל מקור האוניות בדמיון. אולי היא רואה פרחי חורף ומדמה אותם לפנסי אוניות. אבל אז בא המשך השיר. "מים שקטים זרמו / מתחת לבטן הקפואה." כלומר, האוניות הללו קיימות. מים זורמים מתחתיהן ובטן קפואה. ואמנם, קר בירושלים, וייתכן שהקור הירושלמי מקפיא את בטן האוניות, אוניות הדמיון השטות בו. אז מגיעות שתי השורות המסיימות, "ממגדל אור גבוה / צפה בהן הים." בדרך כלל, מי שצופה מן המגדלור באוניות הוא אדם, שתפקידו להזהירן לבל תתרסקנה אל צוקי החוף. אבל כאן מביט בהן הים, אותו ים שהן אמורות לשוט על פניו.

ואם כן, האם יש או אין אוניות בירושלים? השיר מייתר את התשובה לשאלה זו, כי עיקרו הוא התנודה המתמדת

אך תהליך הערעור המיני שהוא עובר אינו אפל לחלוטין והוא מלווה באקסטוזה רבה של חדוות הגילוי ושמחת חיים: לראשונה בחייו הוא משתתף בריקוד סוער עם חבורת גברים יהודים מזדקנים בכר-מצווה, ופורץ את גבולות גופו שעליהם הוא שומר בקנאות ביום-יום. בנוסף לכך, עם הופעת החזיונות בחייו הוא גם חוזר להיות ילדי. הוא חווה קרי לילה והוא מטיל את מימיו בזמן השינה. כמו כן, פריחה בעורו מובילה לגידולו זקן ולחוייתו את עצמו כגבר מזדקן ולא מושך. אם כן, גבריותו של אנדרו מעורערת משלושה כיוונים שונים: האחד, היעשותו אישה, השני היעשותו ילד והשלישי – היעשותו אדם זקן.

הגבולות שהיו ברורים בין גבר לאישה, בין גבר לילד, בין גבר מושך לגבר מזדקן, בין חילוניות לדתיות, שאנדרו פקפק בהם בשיעוריו מתוקף מעמדו כמרצה בכיר בחוג לתרבות השוואתית, מאותגרים שוב ושוב בגופו ובנפשו. הוא מתגלגל להיות התרבות עצמה, זאת שעד לאחרונה הייתה מושא מחקריו המצליחים, על חלקיה הכושלים, השוליים, הסוטים והמעורערים.

עמדה חדשה זו חושפת את ריקנותה של עמדתו הקודמת, השאננה, שאותה אימץ מעצם היותו פרופסור ממעמד סוציו-אקונומי גבוה, שמסונוור ממנעמי החברה עד אשר אין ביכולתו לחוות את שוליה. באופן פרדוכסלי, מקצועו, חקר התרבות, החביא אותו ממעמקיה עד אשר היא התעוררה במלוא עצמתה בתוכו.

התלוש של תחילת המאה העשרים ואחת, בן דמותו של אנדרו כהן, שחי במנהטן ונמצא בין מובילי התרבות בה, מחפש את תלישותו מחדש. כך יוצא שיותר ממאה שנה לאחר הולדתו של התלוש ויותר מיובל לאחר הקמתה של מדינת ישראל, הספרות העברית עדיין לא נחלצה מלפיתת מעמקי העבר, ואולי גם לעולם לא תיחלץ, והיא מציגה בפנינו דמויות של תלושים שיהדותם עומדת כחוצץ בינם ובין החברה הנוצרית שמקיפה אותם, והיא גם עומדת כחוצץ בינם ובין עצמם.

הרווח הקיים בין שני חלקי המשפט: "היה אדם בצאתך ויהודי באוהלך" מתגלה כבלתי ניתן לצמצום, והוא תובע את ביטויו דווקא באישיותו של מי שלכאורה גבר בהצלחה על מכשוליו. עם זאת, השינוי שעובר אנדרו ברומן לא מעיד על כישלונם של היהודים האמריקאים להתערות בחברה שמסביבם. הוא מעיד יותר מכל על המתח הבלתי ניתן לגישור בין כמיהות ורגשות דתיים ובין אורח חיים חילוני, בין המיסטי ובין הרציונאלי, ומההכרח ליישב בינן בעולם המערבי. ■